

Programma

Salve Regis Mater - Mabrianus de Orto (1460-1529)

“Oltramarini e di vivaci colori, e con molto oro” (Gelezen)

Domine non secundum - Josquin des Prez (ca. 1450-1521)

Fantasia en Fantasia Terza - Francesco da Milano (1497-1543)

“Non sendo in loco bon, né io pittore” (Gelezen)

Confitemini Domino - Jean Mouton (ca. 1459-1522)

Prophetiae Sibyllarum - Orlandus Lassus (1532-1594) - Proloog, Persica, Lybica en Delphica

Et in Spiritum Sanctum - Enríquez de Valderrabano (ca. 1500- na 1557)

Pie Jesu - Cristóbal de Morales (ca. 1500-1553)

Suscipiant, Domine - Jacobus de Kerle (1531/2-1591)

“Il Braghettone” (Gelezen)

Io dico che fra voi - Jacques Arcadelt (1507-1568)

“Il canto d’Arcadente è tenuto cosa bella” (Gelezen)

Stabat Mater - Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525/6-1594)

Jullie aanwezigheid vanavond bewijst dat renaissancemuziek nog altijd springlevend is. Misschien is het de zoektocht naar tijdloze schoonheid die ons eeuwen later blijft aanspreken. Diezelfde zoektocht brengt ons naar musea, waar we schilder- en beeldhouwkunst bewonderen, maar ook naar de geschiedenis achter die kunst. Vanavond verkennen we het snijpunt van muziek, beeldende kunst en geschiedenis - werelden die te vaak los van elkaar worden bekeken.

Het vertrekpunt is de muziek die klonk en de kunst die ontstond in de Sixtijnse Kapel in Rome tijdens de renaissance. Aan de hand van anekdotes uit die tijd, verweven in dit programma, brengen we die wereld opnieuw tot leven.

Salve Regis Mater - Mabrianus de Orto (1460-1529)

Volgens vele geschiedschrijvers kende het pausdom van Alexander VI, Rodrigo Borgia, een diep moreel verval. Hij zou zijn paustitel hebben gekocht, kardinaalstitels verkocht hebben voor geld, verschillende maîtresses hebben gehad en minstens vier kinderen hebben verwekt.

Des te opvallender is het dat zijn kroning op 26 augustus 1492, beroemd om haar pracht en praal, werd opgeluisterd met het motet *Salve Regis Mater*. Vooral de tekst springt in het oog: "Wij bidden u nederig en edelmoedig dat u, Maagd Maria, mededogen met ons hebt." Was dit schuldgevoel, propaganda, of beide? Of gaf iemand anders opdracht om de paus als een edelmoedig en nederig man af te schilderen? Zeker is dat de Vlaamse componist Mabrianus de Orto alles deed om Alexander VI centraal te plaatsen. De *cantus firmus* luidt immers: "*Hic est sacerdos Alexander quem coronavit Dominus*" - "Hier is de priester Alexander, die door de Heer werd gekroond."

<p>Salve regis mater sanctissima. Salve humani advocata generis. Ad te nos turba canemus.</p> <p>Largos atque humiles preces effuncimus, Ut velis nostro miseratu miserere et fletu mundo aspices nostris fecundis gemitibus, quos peccatorum precibus ad te pie clamantium pietatis tue ames accomodes.</p> <p>Nostros ergo suscipe, benigna, conquestus quos, mater Dei et gratie, non inmeriti in vocavis fugenti ad te precanti copia.</p> <p>Nostris misereri animis ut quam usas elavigeri ministrare celestis Alexandro. Pronoscemus hilari, protegens Virgo, intuitu ut que felix investitus per curiam terminet annos, te favente, certos.</p> <p>Talis enim, Virginum gemma, dignus, est honoris. Alleluia.</p> <p>Hic est sacerdos Alexander quem coronavit Dominus.</p>	<p>Gegroet, allerheiligste moeder van de koning. Gegroet, voorvechtster van het menselijk ras. Wij zingen U in koor.</p> <p>Wij bidden edelmoedig en nederig, Dat U genadig mag zijn voor ons mededogen en met tranen over de wereld mag blazen met onze vruchtbare zuchten, die U zo graag tegemoet wilt komen met de gebeden van zondaars die U vroom om Uw genade smeken.</p> <p>Aanvaard daarom ons, Genadige, die overwonnen zijn, die, moeder van God en genade, u niet onverdiend hebt geroepen in de overvloed van hen die in gebed tot U vluchten.</p> <p>Wees genadig met onze zielen dat U de hemelse Alexander mag dienen, zoals U placht te doen, verkondigen wij de vreugdevolle, beschermende Maagd, met de visie dat hij, gelukkig bekleed met het hof, zijn jaren mag beëindigen, met Uw gunst, zeker.</p> <p>Want zulken, het juweel van maagden, is de eredienst waardig. Halleluja.</p> <p>Dit is de priester Alexander, die door de Heer gekroond werd.</p>
---	--

Alleluia.

Halleluja.

“Oltremarini e di vivaci colori, e con molto oro” (Gelezen)

Negen jaar eerder, op 15 augustus 1483 werd de eerste mis in de Sixtijnse Kapel gevierd. Net als de muziek die er klonk, was ook de kapel zelf een creatie van grote schoonheid, ondanks het vaak moreel verwerpelijk bewind en machtsvertoon van opdrachtgever paus Sixtus IV.

Een anekdote van Giorgio Vasari over schilder Cosimo Rosselli toont hoe belangrijk pracht en praal voor de paus waren: artistiek talent leek ondergeschikt aan de indruk die de fresco's moesten maken.

(Uit Giorgio Vasari, *Le vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani*, 1550)

“Laonde egli, che degli amici aveva per la sua buona conversazione, fu con gli altri pittori chiamato a far l'opera che fece fare Sisto VIII Pontefice nella cappella del palazzo. E così in compagnia di Sandro Botticello, di Domenico Ghirlandaio, dell'Abbate di San Clemente, di Luca da Cortona e di Pietro Perugino, vi dipinse di sua mano tre storie, nelle quali fece la sommersione di Faraone nel Mar Rosso e la predica di Cristo a' popoli lungo il mar di Tiberia e la cena de gli Apostoli con Cristo, et in quella fece una tavola in otto facce tirate in buona prospettiva, e sopra quella il palco in otto facce con spartimento che gira in otto angoli, dove molto bene scorciando, mostrò quanto gli altri sapere dell'arte.

Dicesi che il papa aveva ordinato un premio, oltre il pagamento, a chi meglio avesse lavorato, e questo s'aveva a dare a chi con lode e merito al giudicio del pontefice fosse paruto. Laonde finite le storie, venne Sua Santità a veder l'opera, e già ciascuno de' maestri aveva procurato far sì, che 'l premio e l'onore fosse suo.

Per il che sentendosi Cosimo più debile d'invenzione e di disegno, cercò occultare il suo difetto. Onde e' coperse tutta questa opera di finissimi azzurri oltremarini e di vivaci colori, e con molto oro illuminò la storia; né albero, né erba, né panno, né nuvolo rimase che lumeggiato non fosse, credendosi che 'l papa, come di quella arte poco intendente, gli dovesse donare la vittoria.”

Venuto adunque il papa a vedere queste storie, tutte le altre gli parvero belle, ma quella di Cosimo molto più vaga e più ricca per lo splendore de' colori e dell'oro. Onde lodandola sommamente, giudicò che Cosimo avesse superato tutti gli altri, e gli donò il premio.

“Vanwege zijn aangename karakter werd hij (Cosimo Rosselli) samen met andere schilders uitgenodigd om te werken aan het project dat paus Sixtus IV liet uitvoeren in de kapel van het paleis. In gezelschap van Sandro Botticelli, Domenico Ghirlandaio, de abt van San Clemente, Luca da Cortona en Pietro Perugino schilderde hij drie scènes, waaronder de verdrinking van de farao in de Rode Zee en de prediking van Christus aan de menigten langs het meer van Tiberias en de roeping van de apostelen. Cosimo verdeelde het werk in acht delen met een goed perspectief, en daarboven maakte hij een architectonische opbouw met acht vlakken.

Terwijl hij daarin zijn vaardigheid toonde, werd besloten dat de paus een prijs zou uitreiken aan degene die het beste werk had geleverd. Nadat de werken voltooid waren, meende iedere meester dat hij de eer verdiende.

Cosimo, die zich minder sterk voelde in ontwerp en inventie, probeerde zijn tekortkomingen te verbergen door zijn werk rijk te bedekken met ultramarijn en levendige kleuren, en door overvloedig gebruik van goud. Geen boom, gras, kledingstuk of wolk bleef onversierd, in de overtuiging dat hij daarmee de overwinning zou behalen.

Toen de dag kwam waarop iedereen zijn werk moest tonen, werd Cosimo's werk, dat de anderen eerder bespot hadden, opeens bewonderd. Zij zagen dat zijn zwakheid hem bijna medelijden had moeten opleveren. De paus kwam het werk bekijken en werd zo getroffen door het blauw, het goud en de andere kleuren dat hij weinig aandacht had voor de andere

<p><i>Per il che gli altri pittori, restati mal contenti e quasi disperati, furono costretti per comandamento del papa ad arricchire d'oro le loro storie, guastando così in parte il buono e virtuoso lavoro loro, per sodisfare al poco giudizio del pontefice.</i></p>	<p>werken, omdat hij weinig inzicht had in deze kunst. Hij oordeelde daarom dat Cosimo beter had voldaan en kende hem de prijs toe.</p> <p>Hij beval vervolgens dat de anderen hun schilderijen met goud moesten verrijken en aanpassen aan Cosimo's stijl. De arme schilders, ontevreden en zelfs wanhopig, bedierven zo hun goede werk om tegemoet te komen aan de beperkte smaak van de paus."</p>
---	---

Domine non secundum - Josquin des Prez (ca. 1450-1521)

Het ritueel rond de tekst "*Domine non secundum peccata nostra*" ("Heer, reken ons onze zonden niet aan") toont hoe muziek, pauselijk ceremonieel en theologische nederigheid samenkwamen in de Sixtijnse Kapel. Tijdens Aswoensdag moest de paus bij de woorden "*Quia pauperes facti sumus nimis*" ("want wij zijn zeer arm geworden") van zijn troon opstaan en knielen - een uitzonderlijk moment van publieke vernedering voor een man die zich doorgaans als wereldlijk vorst presenteerde. Daarna stond hij opnieuw recht om Gods hulp af te smeken ("*Adjuva nos, Deus*").

Josquin des Prez vertaalt dit ritueel meesterlijk in het motet dat we vanavond zingen op die tekst. Net als Mabrianus de Orto kwam hij uit de Lage Landen en gold hij als het grote muzikale genie van zijn tijd. Met subtiele veranderingen in timing en textuur versterkt hij de emotie van boete en smeekbede.

<p>Domine, non secundum peccata nostra quae fecimus nos [facias nobis], neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis.</p>	<p>Hij heeft ons niet naar onze zonden behandeld, noch ons naar onze slechtheid vergolden.</p>
<p>Domine, ne memineris iniquitatumstrarum antiquarum: cito anticipent nos misericordiae tuae.</p>	<p>Gedenk onze oude zonden niet, maar heb medelijden met ons, en wel spoedig,</p>
<p>Quia pauperes facti sumus nimis.</p>	<p>want wij zijn in grote ellende terecht gekomen.</p>
<p>Adjuva nos, Deus salutaris noster: et propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos. Et propitius esto peccatis nostris, propter nomen tuum.</p>	<p>Help ons, o God van onze verlossing, omwille van de glorie van uw Naam! Verlos ons en wees genadig over onze zonden, omwille van uw Naam.</p>

Fantasia en Fantasia Terza - Francesco da Milano

Milano kreeg, net zoals zijn tijdgenoot Michelangelo, de bijnaam "Il divino". Hij was luitist aan het hof van paus Leo X, zodat beide heren elkaar wellicht ontmoet hebben. Zijn componeerstijl leunt dicht aan bij Josquin. Behalve meer dan 100 fantasia's en ricercars zette hij veel vocale muziek om in luit-tablatuur, bedoeld voor de privévertrekken van de paus, zodat nog steeds de essentie van de liturgie bewaard bleef. Voor deze Fantasia Terza werd nadien door de Vlaamse polyfonist Johannes Matelart (1538-1607) een duet-partij geschreven, waarschijnlijk nadat hij in 1558 in Rome werd aangesteld als kapelmeester in de kerk van San Lorenzo in Damaso.

“Non sendo in loco bon, né io pittore” (Gelezen)

Dat paus Julius II vanaf 1508 Michelangelo de Sixtijnse Kapel liet beschilderen, was wellicht geen toeval. Julius II - Giuliano della Rovere - was in 1492 de grote concurrent van Rodrigo Borgia tijdens het conclaaf. Toen hij in 1503 zelf paus werd, wilde hij zijn macht en prestige nadrukkelijk tonen.

Michelangelo werkte van 1508 tot 1512 aan het beroemde plafond, een hoogtepunt van de renaissancekunst. Zelf beleefde hij echter weinig plezier aan het project. In een gedicht aan een zekere Giovanni uit 1510 schrijft hij dat hij zich eerder beeldhouwer dan schilder voelde en liever aan het grafmonument van Julius II had gewerkt.

(Gedicht van Michelangelo Buonarroti, ca. 1510, Rime, Nr. 5, ed. Girardi)

<p>“I’ ho già fatto un gozzo in questo stento, come fa l’acqua a’ gatti in Lombardia o ver d’altro paese che si sia, c’a forza ’l ventre appicca sotto ’l mento.</p> <p>La barba al cielo, e la memoria sento in sullo scrigno, e ’l petto fo d’arpia, e ’l pennel sopra ’l viso tuttavia mel fa, gocciando, un ricco pavimento. E’ lombi entrati mi son nella peccia, e fo del cul per contrapeso groppa, e’ passi senza gli occhi muovo invano. Dinanzi mi s’allunga la corteccia, e per piegarsi adietro si ragroppa, e tendomi com’arco soriano.</p> <p>Però fallace e strano surge il iudizio che la mente porta, ché mal si tra’ per cerbottana torta. La mia pittura morta difendi orma’, Giovanni, e ’l mio onore,</p> <p>Non sendo in loco bon, né io pittore.</p>	<p>Dit zwoegen heeft me een krop bezorgd die veel lijkt op de halskwab die je in Lombardije soms ziet bij ’t werkvolk op de landerijen: mijn maag is opgeschoven naar mijn keel.</p> <p>Mijn baard wijst recht omhoog, mijn nek drukt heel strak op mijn rug, mijn borst lijkt uit te dijen, en mijn gezicht pleegt zich rijk te plaveien met spetters verf uit mijn vermoeid penseel. Mijn lendenen, die diep mijn buik in boren, bied ik als wankel tegenwicht mijn kont: mijn voeten heb ik uit het oog verloren. Mijn opperhuid wordt uitgerekt van voren en krimpt van achteren: mijn lijf staat rond zoals de boog waarmee ze in Syrië strijden.</p> <p>Al deze dingen leiden ertoe om mijn trefzekerheid te ontwrichten, want met een kromme loop kun je niet richten. Stem wie me ervan betichten, Giovanni, dat ik knoeiwerk lever, milder:</p> <p>Ik voel me hier noch op mijn plaats, noch schilder.</p> <p>(Vertaling Frans van Dooren, 1997)</p>
---	---

Confitemini Domino - Jean Mouton (ca. 1459-1522)

Jean Mouton werkte welswaar in Frankrijk en niet in Rome. Hij was er wel erg populair: dat blijkt alleszins uit de vele werken die in de bundels uitgegeven zijn vanuit de pauselijke kringen in Rome. *Confitemini Domino* is uitgegeven in de Cappella Sistina (MS38) en eigenlijk is het niet eens zo zeker dat het van Jean Mouton is. Het zou ook van zijn leermeester, Josquin des Prez, kunnen zijn, gezien de stijlen erg op elkaar lijken. Centraal in het motet is de canon in de kwint van de twee middenstemmen.

<p>Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in saeculum misericordia eius. Haec est dies quam fecit Dominus; exultemus, et laetemur in ea. A Domino factum est istud.</p>	<p>Dank de Heer, want Hij is goed, want Zijn barmhartigheid duurt tot in eeuwigheid. Dit is de dag die de Heer gemaakt heeft; laten we ons verheugen en blij zijn. Dit is door de Heer gedaan.</p>
---	--

Benedictus qui venit in nomine Domini.

Gezegend is hij die komt in de naam van de Heer.

Prophetiae Sibyllarum - Orlandus Lassus (1532-1594) Proloog, Persica, Lybica en Delphica

De Sibyllen zijn heidense profetessen die de komst van Christus zouden hebben aangekondigd. Vijf Sibyllen werden door Michelangelo op het plafond van de Sixtijnse Kapel geschilderd: de Perzische, de Libische, de Delphische, de Cumaanse en de Erythreische. Mogelijk inspireerde dit werk Lassus tot zijn *Prophetiae Sibyllarum* (1555), al blijft dat onzeker.

<p>Proloog Carmina Chromatico quae audis modulata tenore, Haec sunt illa quibus nostrae olim arcana salutis Bis senae intrepido cecinerunt ore Sibyllae.</p> <p>Sybilla Persica Virgine matre satus, pando residebit asello Iucundus princeps, unus qui ferre salutem Rite queat lapsis; tamen illis forte diebus Multi multa ferent, immensi facta laboris.</p> <p>Solo sed satis est oracula prodere verbo: Ille Deus casta nascetur virgine magnus.</p> <p>Sybilla Lybica Ecce dies venient, quo aeternus tempore princeps, Irradians sata laeta, viris sua crimina tollet, Lumine clarescet cuius synagoga recenti: Sordida qui solus reserabit labra reorum, Aequus erit cunctis, gremio rex membra reclinet Reginae mundi, sanctus, per saecula vivus.</p> <p>Sybilla Delphica Non tarde veniet, tacita sed mente tenendum Hoc opus; hoc memori semper qui corde reponet, Huius pertentant cur gaudia magna prophetae Eximii, qui virginea conceptus ab alvo Prodibit, sine contactu maris, omnia vincit Hoc naturae opera: at fecit, qui cuncta gubernat</p>	<p>Polyfone liederen die je hoort met een chromatische tenor, dat zijn ze, waarin onze tweemaal zes sibyllen eens met onbevreesde mond de geheimen van de verlossing bezongen.</p> <p>De zoon van een maagd zal op een kromme ezel zitten, de vreugdevolle vorst, de enige die de gevallen terecht verlossing kan brengen; maar in die dagen zullen velen vele profetieën verkondigen over grote arbeid. Maar het is voldoende dat de orakels met één woord verkondigen: dat de grote God geboren zal worden uit een reine maagd.</p> <p>Zie, de dagen zullen komen, dat de onsterfelijke vorst, die overvloedige oogsten zal zaaien, de misdaden van de mensen zal wegnemen, en wiens synagoge zal stralen in nieuw licht; hij alleen zal de bezoedelde lippen van de beschuldigden openen, hij zal rechtvaardig zijn voor allen; laat de koning, heilig en levend tot in alle eeuwen, zijn ledematen neerleggen in de schoot van de koningin der wereld.</p> <p>Hij zal niet langzaam komen - maar dit werk moet met stille overpeinzing worden volbracht, Hij die dit steeds in een aandachtig hart bewaart, zodat zijn profeten de grote vreugden van deze verhevene kunnen verkondigen, die geboren zal worden uit de maagdelijke schoot, zonder smet van de mens. Dit overwint alle werken der natuur: toch heeft Hij dit gedaan, die over alle dingen heerst.</p>
---	--

Et in Spiritum Sanctum - Enríquez de Valderrábano (ca. 1500–1557)

Mille regrez is een chanson dat wordt toegeschreven aan Josquin. Het wordt voor de eerste keer na zijn dood gepubliceerd en wordt een instant hit als gevolg van de eenvoudige harmonie. Daardoor wordt het meermaals gebruikt als basis voor andere muziek, onder meer door de Spaanse componist Cristobal de Morales die er een volledige zesstemmige parodiemis op baseert tijdens zijn verblijf aan het Vaticaan in de periode 1535-1545. Fragmenten van deze mis worden op hun beurt bewerkt tot duetjes voor 2 vihuelas door de Spaanse luitist Valderrabano

Pie Jesu - Cristóbal de Morales (1500-1553)

De Spanjaard Morales werkte in Rome toen Michelangelo het Laatste Oordeel afwerkte in 1541. De 'Pie Jesu' is een smeekbede om rust (eeuwige vrede), afkomstig uit de traditionele Latijnse dodenmis (Requiem). Het vormt het slot van de Dies Irae-hymne, waarin het 'Laatste Oordeel' wordt bezongen.

Pie Jesu Domine, Dona eis requiem. Amen.	Lieve Heer Jesus, Geef hun rust. Amen.
--	--

Suscipiant, Domine - Jacobus de Kerle (1531/1532-1591)

De decadentie binnen kerk en Vaticaan leidde uiteindelijk mee tot het ontstaan van het protestantisme. In 1517 publiceerde de Duitse monnik en theoloog Maarten Luther zijn 95 stellingen. Als reactie daarop om het opkomend protestantisme de pas af te snijden, organiseerden paus Paulus III en keizer Karel V het Concilie van Trente (1545–1563), bedoeld om de katholieke kerk te hervormen - de contrareformatie.

Ook de kerkmuziek kwam onder vuur te liggen tijdens dit Concilie. Sommigen wilden de complexe polyfonie vervangen door eenstemmig Gregoriaans. De Vlaamse componist Jacobus de Kerle speelde hierin wellicht een belangrijke rol. Zijn *Preces speciales pro salubri generalis Concilii successu* overtuigden kerkelijke leiders ervan dat meerstemmige muziek tegelijk verstaanbaar én devoot kon blijven. Deze verzameling van tien polyfone responsoria werd vanaf 1561 driemaal per week gezongen tijdens de conciliezittingen in Trente. Zo droeg De Kerle mee bij aan het voortbestaan van de renaissancepolyfonie. Vanavond brengen we een selectie uit het eerste responsorium.

Suscipiant, Domine, montes ecclesiae tuae, Pastores et doctores nostri, Pacem populo tuo, Et colles justitiam: Salvos fac filios pauperum, Et humilia calumniatorum: Ut unanimiter ore effemus, Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.	Moge de bergen van uw Kerk, o Heer, onze herders en leraren ontvangen, vrede brengen aan uw volk, en de heuvels, gerechtigheid: red de zonen der armen, en verneder de aanklagers: opdat wij eensgezind onze stem mogen verheffen tot God, de Vader van onze Heer Jezus Christus. Heer, erbarm U. Christus, erbarm U. Heer, erbarm U.
---	---

“Il Braghettone” (Gelezen)

Tijdens het Concilie van Trente werd beslist dat naaktheid in religieuze kunst niet langer aanvaardbaar was. Michelangelo's *Laatste Oordeel* (1536–1541), met meer dan 300 naakte figuren, kwam daardoor zwaar onder kritiek te staan. Sommigen wilden het fresco zelfs vernietigen of overschilderen.

Michelangelo kreeg al eerder kritiek van Biagio da Cesena, de pauselijke ceremoniemeester. Volgens Vasari (1550) nam Michelangelo wraak door hem als Minos in de hel af te beelden, met een slang die zich rond zijn lichaam kronkelt en hem in zijn schaamdelen beet .

Uiteindelijk besliste het concilie in 1563 dat de naakten “zedelijker” moesten worden gemaakt. Michelangelo's leerling Daniele da Volterra schilderde schaamdoeken en broekjes over de figuren en kreeg daardoor de bijnaam *Il Braghettone* — “de broekjesschilder”.

(Uit Giorgio Vasari, Le vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, 1550)

<p><i>“Rispose il Francese che era bellissimo e degno l’arte di Michelagnolo e lodasse più il bronzo che l’artificio, perché disegnato e con collera gli rispose: «Va’ al bordello tu e’ cossa, che non intendi questa solennità goffa nell’arte».</i></p> <p><i>Talché il povero Francia si tenne vituperatissimo in presenza di quelli che erano quivi. Dissegli che la Signoria di Bologna andò a vedere la statua, la quale parve loro molto terribile e brava. Per il che volti a Michele Agnolo gli dissero che l’avesse fatta in attitudine di Accolsa, che pareva che desse loro la maledizione, e non la benedizione. Onde Michele Agnolo ridendo rispose: «Per la maledizione intendo».</i></p> <p>(...)</p> <p><i>Ma pure per commissione del papa e’ mandò della Giuliano da San Gallo fu mandato a Bologna per esso e, venuto che fu, ordinò il papa che tal cappella facesse e tutte le facciate con la volta si rifacessero.</i></p> <p>(...)</p> <p><i>Onde venne colà Biagio da Cesena, maestro di cerimonie del papa, il quale disse che era cosa dionestissima, che in luogo sì onorato si dipingessero tante figure ignude, che mostravano le loro vergogne; e che era cosa più da stufa o da osteria che da cappella del papa.</i></p> <p><i>Il che inteso da Michelagnolo, volle vendicarsi; e ritrasse detto Biagio in figura di Minosse nell’Inferno, con una gran serpe attorcigliata alle gambe, che gli mordeva le parti vergognose.</i></p> <p><i>E lamentandosi Biagio col papa, disse che non poteva levarla, perché l’autorità sua non si estendeva nell’Inferno.”</i></p>	<p>De Fransman antwoordde dat de kunst van Michelangelo zeer mooi en waardig was, en dat men eerder het brons prees dan het vakmanschap, omdat het (beeld) naar tekening was gemaakt; waarop Michelangelo hem woedend antwoordde: <i>“Ga jij maar naar het bordeel, jij lomperik, want je begrijpt niets van deze plechtige ernst in de kunst.”</i></p> <p>Daardoor voelde de arme Francia zich diep vernederd in het bijzijn van de anderen die daar aanwezig waren. Men vertelde dat het stadsbestuur van Bologna het beeld was komen bekijken, en dat het hun zeer indrukwekkend en krachtig had geleken. Maar toen zij zich tot Michelangelo wendden, zeiden ze dat hij het in een houding had gemaakt die eerder leek alsof het hen vervloekte dan zegende. Waarop Michelangelo lachend antwoordde: <i>“Dan is het inderdaad als vervloeking bedoeld.”</i></p> <p>(...)</p> <p>Maar op bevel van de paus werd Giuliano da Sangallo naar Bologna gestuurd om hem (Michelangelo) te halen; en toen hij daar aankwam, gaf de paus opdracht dat hij die kapel zou maken en dat alle wanden en het gewelf opnieuw uitgevoerd zouden worden. (...)</p> <p>Toen kwam daar Biagio da Cesena, pauselijk ceremoniemeester, die zei dat het een hoogst ongepaste zaak was dat op zo’n eerbiedwaardige plaats zoveel naakte figuren werden geschilderd, die hun schaamdelen toonden; en dat het eerder iets was voor een badhuis of een herberg dan voor de kapel van de paus.</p> <p>Toen Michelangelo dit hoorde, wilde hij zich wreken: hij schilderde diezelfde Biagio als Minos in de hel, met een grote slang rond zijn lichaam gewonden die hem in zijn schaamdelen beet.</p> <p>En toen Biagio daarover bij de paus ging klagen, antwoordde de paus dat hij hem niet kon helpen, want zijn gezag reikte niet tot in de hel.</p>
---	--

Io dico che fra voi - Jacques Arcadelt (1507-1568)

<p><i>Michelangelo:</i> Io dico che fra voi potenti dei convien ch'ogni rivero si sopporti.</p>	<p><i>Michelangelo:</i> Ik zeg dat het tussen jullie, machtige goden, gepast is dat men elke vernedering moet verdragen.</p>
---	--

<p><i>Il Fiorentino:</i> poiché sarete morti di mill' ingiurie e torti amando te com' or di lei tu ardi farne potrai giustamente vendetta.</p> <p><i>Michelangelo:</i> Ahimè lasso ahimè chi pur tropp' aspetta chi giunge a suoi conforti tanto tardi ancor se ben riguardi un generos' alter' e nobil core perdon' e port' a chi l'offend' amore.</p>	<p><i>De Florentijn:</i> Wanneer je verteerd zult zijn door duizend beledigingen en onrechten, en iemand jou zal liefhebben zoals jij nu voor haar brandt, dan zul je terecht wraak kunnen nemen.</p> <p><i>Michelangelo:</i> Ach arme ik, ach wie te lang blijft wachten en pas zo laat zijn troost bereikt. Toch, als men goed toeziet, vergeeft een trots, edel en grootmoedig hart, en schenkt het liefde aan wie het beledigt.</p>
---	---

“Il canto d’Arcadente è tenuto cosa bella” (Gelezen)

“Ik zeg dat het tussen jullie, machtige goden, gepast is elke vernedering te verdragen.”
Michelangelo’s gedicht *lo dico che fra voi, potenti dei* sluit inhoudelijk aan bij *Het Laatste Oordeel* en ontstond vermoedelijk in dezelfde periode. Of de “machtige goden” verwijzen naar mythologische figuren of naar de politieke grillen van de pausen, blijft voor interpretatie vatbaar. In elk geval zijn de ‘gewone mensen’ sterfelijk en kwetsbaar, en afhankelijk van ‘hun oordeel’.

Michelangelo was naast beeldhouwer en schilder ook dichter. In één van zijn bewaarde brieven beschrijft hij dat zijn vriend Luigi del Riccio aan de Frans-Vlaamse componist Jacques Arcadelt vraagt om het gedicht op muziek te zetten. Uit latere correspondentie blijkt dat Michelangelo bijzonder tevreden was over het resultaat.

<p><i>“Messer Luigi, signor mio caro.</i></p> <p><i>Il canto d’Arcadente è tenuto cosa bella; e perchè secondo il suo parlare non intende avere fatto manco piacere a me, che a voi che lo richiedesti, io vorrei non gli essere sconosciute di tal cosa. Però prego pensiate a qualche presente da fargli o di drappi o di danari, e che me n’avisiate; e io non àrò rispetto nessuno a farlo. Altro non ò che dirvi: a voi mi racomando, e a messer Donato, e al cielo e alla terra.</i></p> <p><i>Vostro Michelagnolo un’altra volta”</i></p>	<p>"Mijn beste heer Luigi,</p> <p>Arcadente's lied wordt als prachtig beschouwd; en aangezien het mij, volgens zijn eigen woorden, net zozeer heeft behaagd als u, die erom gevraagd heeft, wil ik hem daarvoor niet ondankbaar zijn. Daarom verzoek ik u te bedenken wat u hem cadeau kunt geven, stof of geld, en mij daarover te informeren; ik zal dat zonder aarzeling doen. Ik heb verder niets meer te zeggen: ik beveel mezelf aan bij u, bij heer Donato, en bij hemel en aarde.</p> <p>Nogmaals de uwe, Michelangelo"</p>
--	---

Stabat Mater - Giovanni Pierluigi da Palestrina (ca. 1525–1594)

Palestrina’s muziek groeide uit tot hét voorbeeld van de stijl die het Concilie van Trente voor ogen had: verstaanbare tekst, devotie en toch polyfone rijkdom. Vooral de *Missa Papae Marcelli* werd een modelwerk.

Opmerkelijk is dat Palestrina ook het *Stabat Mater* op muziek zette, hoewel die tekst - die het spirituele medelijden van Maria onder het kruis beschrijft - na het concilie uit de officiële misliturgie was geweerd omdat hij niet Bijbels genoeg werd geacht. Toch bleef de tekst geliefd en werd hij later opnieuw volledig in de katholieke liturgie opgenomen. Met zijn heldere en sobere zetting toont Palestrina hoe perfect hij de idealen van het concilie

muzikaal wist te vertalen. De dubbelkorige compositie van het motet werkt ondanks haar lengte bijzonder krachtig.

<p>Stabat mater dolorosa iuxta crucem lacrimosa, Dum pendebat filius.</p>	<p><i>De diepbedroefde Moeder Stond wenend bij het kruis Terwijl haar Zoon daar hing.</i></p>
<p>Cuius animam gementem Contristatam et dolentem Pertransivit gladius.</p>	<p><i>Haar klagende ziel, Medelijdend en vol smart, Werd als door een zwaard doorstoken</i></p>
<p>O quam tristis et afflicta Fuit illa benedicta Mater unigeniti</p>	<p><i>O hoe bedroefd en aangedaan Was die gezegende Moeder van de Enig-geborene</i></p>
<p>Quae maerebat et dolebat. Et tremebat, cum videbat Nati poenas incliti.</p>	<p><i>Die rouwde en treurde, En beefde terwijl zij zag De foltering van haar glorieuze zoon.</i></p>
<p>Quis est homo qui non fleret, Matrem Christi si videret In tanto supplicio?</p>	<p><i>Welk mens zou niet huilen Bij het zien van Christus' Moeder In zo'n marteling?</i></p>
<p>Quis non posset contristari, Piam matrem contemplari Dolentem cum filio?</p>	<p><i>Wie zou niet mede lijden Bij het aanschouwen van de vrome Moeder Lijgend samen met haar Zoon?</i></p>
<p>Pro peccatis suae gentis Vidit Iesum in tormentis Et flagellis subditum.</p>	<p><i>Voor de zonden van zijn volk Zag zij Jesus bij de folteringen En een geseling ondergaan</i></p>
<p>Vidit suum dulcem natum Moriendo desolatum Dum emisit spiritum.</p>	<p><i>Zag zij haar geliefde zoon Sterven in eenzaamheid Toen hij de geest gaf.</i></p>
<p>Eia mater fons amoris, Me sentire vim doloris Fac ut tecum lugeam.</p>	<p><i>Ach Moeder, bron van liefde Laat mij de kracht van het verdriet voelen Opdat ik met U treuren kan</i></p>
<p>Fac ut ardeat cor meum In amando Christum Deum, Ut sibi complaceam.</p>	<p><i>Maak dat mijn hart gaat branden Bij het houden van Christus de Heer, Opdat ik Hem behage.</i></p>
<p>Sancta mater, istud agas, Crucifixi fige plagas Cordi meo valide.</p>	<p><i>Heilige Moeder, zorg ervoor, Grif de wonden van de gekruisigde Diep in mijn hart.</i></p>
<p>Tui nati vulnerati Tam dignati pro me pati, Poenas mecum divide!</p>	<p><i>Van uw gewonde zoon Die zich verwaardigde zo voor mij te lijden, Deel met mij zijn pijnen!</i></p>
<p>Fac me tecum pie flere, Crucifixo condolere, Donec ego vixero.</p>	<p><i>Laat mij oprecht met u wenen De gekruisigde beklagen Zolang ik leef.</i></p>
<p>luxta crucem tecum stare</p>	<p><i>Met U bij het kruis staan</i></p>

<p>Et me tibi sociare In planctu desidero.</p> <p>Virgo virginum praeclara, Mihi iam non sis amara, Fac me tecum plangere.</p> <p>Fac ut portem Christi mortem, Passionis fac consortem Et plagas recolare.</p> <p>Fac me plagis vulnerari, Cruce hac inebriari Et cruore filii,</p> <p>Inflammatum et accensum, Per te virgo sim defensum In die iudicii.</p> <p>Fac me cruce custodiri, Morte Christi praemuniri, Confoveri gratia.</p> <p>Quando corpus morietur Fac ut animae donetur Paradisi gloria.</p>	<p><i>En met U te delen In uw klagen is wat ik verlang.</i></p> <p><i>Uitverkoren Maagd der Maagden Moge U voor mij niet meer verbitterd zijn Laat mij met U klagen.</i></p> <p><i>Laat mij dragen Christus dood En het lot van zijn lijden En zijn wonden gedenken.</i></p> <p><i>Laat zijn wonden mij wonden Het kruis mij in een roes brengen Wegens liefde voor de Zoon,</i></p> <p><i>In vlam gezet en aangestoken, Door U, Maagd, moge ik verdedigd worden Op de dag des oordeels.</i></p> <p><i>Laat het kruis mij beschermen Christus' dood mij wapenen En mij met Genade vervullen.</i></p> <p><i>Als mijn lichaam sterft Maak dat mijn ziel gegeven wordt De glorie van het Paradijs.</i></p>
--	---

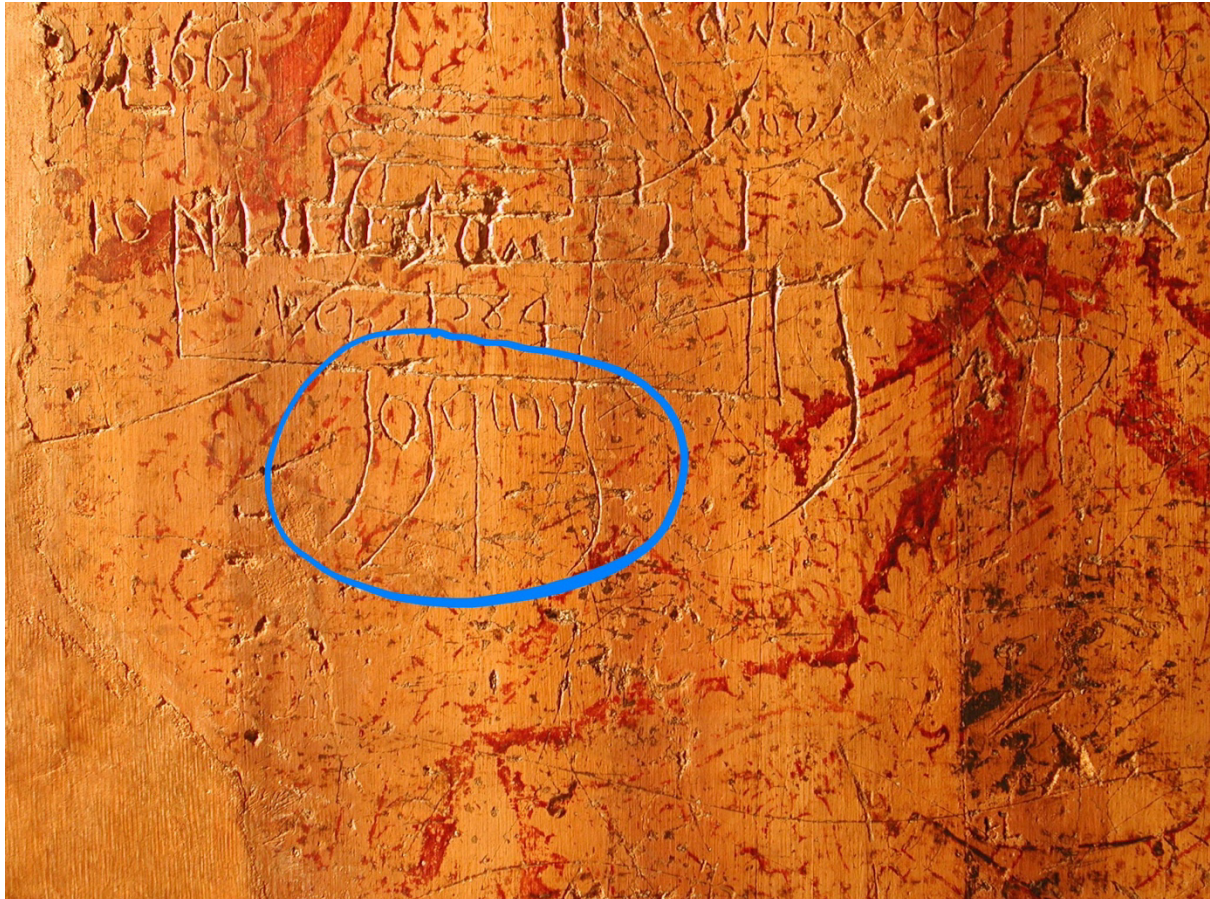
SoTTo voce zijn Veerle De Laet, Elisabeth Jordens, Goedele Vandommele, Roselien Bommerez, Helga De Dobbeleer, Frie Delande, Brecht Leus, Dries Fonteyn, Jeroen Henckaerts, Pol Hendrikx, Thomas Schepens, Bart Goderis, Peter Janssens, Stef Konings en Kristof Quaegebeur, met Eli Poppe op luit.

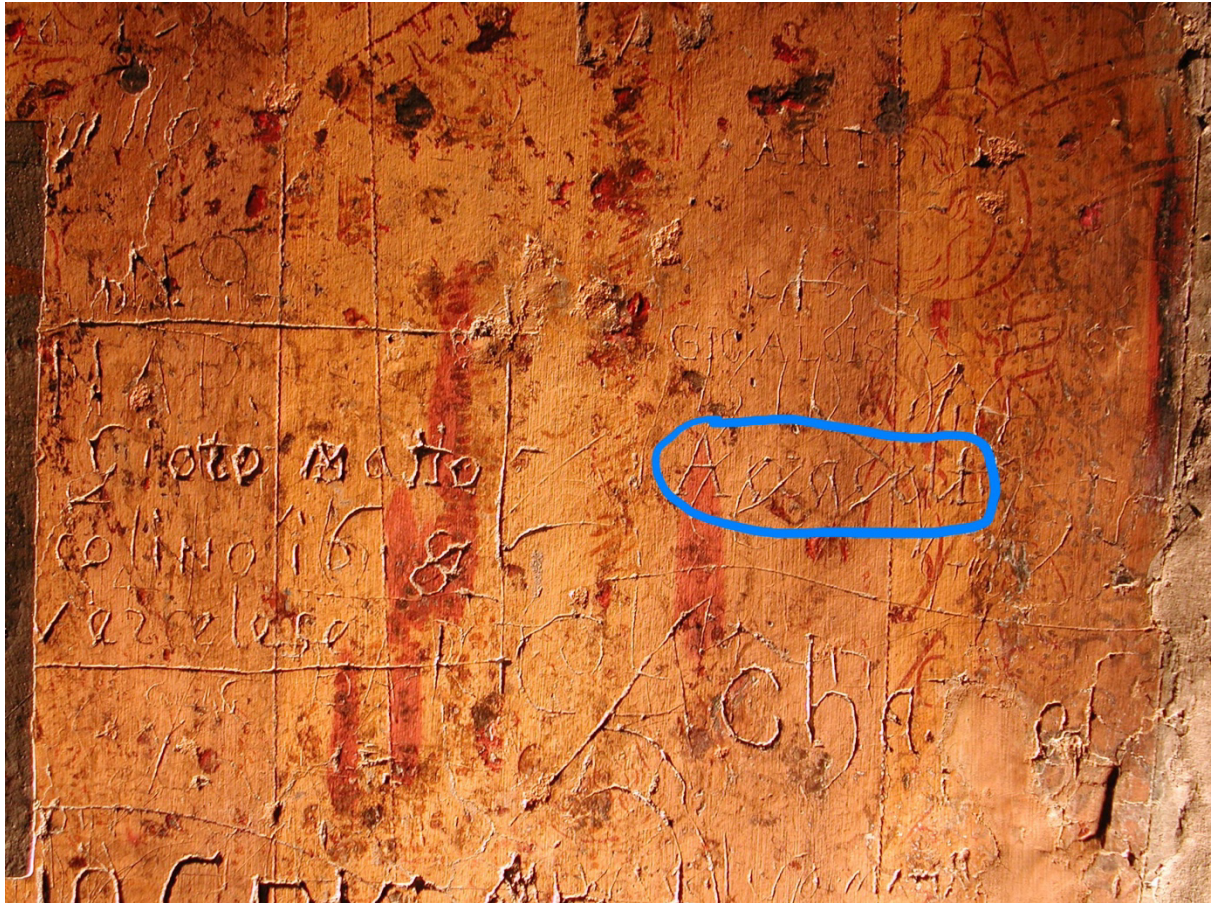
Dankwoord

Onze dank gaat uit naar Jan Breuls en de parochie Sint-Geertrui voor de warme ontvangst, naar Dries en Eli voor hun begeleiding tijdens dit project, en naar u allen voor uw aanwezigheid vanavond. U kan SoTTo voce opnieuw horen op zondag 28 juni tijdens de eucharistieviering in de Sint-Michielskerk om 11.15 uur. Na de zomer verwelkomen we u graag opnieuw tijdens Open Monumentendag op 13 september en Leuven BeKoort op 27 september. Graag tot dan!

Toelichting bij de flyer

Tijdens de restauratie van de “cantoria” - de plaats in de Sixtijnse kapel waar de zangers werden opgesteld - ontdekte men onder de bestaande fresco's die in de late 18e eeuw werden aangebracht de originele fresco's uit de periode 1471-1484. Deze fresco's waren “beklad” met allerlei graffiti, en gezien de cantoria enkel toegankelijk was voor zangers, moeten zij hiervoor verantwoordelijk geweest zijn. Het gaat over korte Latijnse teksten of stukjes muzieknotatie, en een vierhonderdtal namen of initialen, vaak gedateerd, waaronder de namen van Josquin en Jacques Arcadelt:

De "handtekening" van Josquin die je op de flyer ziet is wellicht door de componist zelf aangebracht tijdens zijn verblijf in de Sixtijnse kapel tussen juni 1489 en april 1494, en de enige die bewaard is gebleven. Merk trouwens op dat het enige portret van Josquin dat we nu kennen, afkomstig is van een houtsneede uit 1611, vermoedelijk gebaseerd op een schilderij dat tijdens zijn leven werd gemaakt en nu verloren is gegaan, maar dat de gelijkenis ook in vraag wordt gesteld.

